

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Alevi Studies

HAKEMLİ DERGİ

Yaz/Summer 2012, Sayı/Volume 3

Uluslararası Süreli Yayın - 6 ayda bir yayımlanır - Ücretsizdir.

ISSN 2146-4421

Ankara, Mayıs - 2012

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ İMTİYAZ SAHİBİ

Özgür Savaş ÖZÜDOĞRU

YÖNETİM KURULU

Alaattin ATEŞ

Fikret MİRZAOĞLU

Halil ŞAHİN

Hasan ALTUN

İlker DOĞULU

Kemal DEĞİRMENÇİ

Muzaffer BİLGİN

Önder YILMAZ

Özgür Savaş ÖZÜDOĞRU

Süleyman EKİNCİ

Seyit ARDIÇ

Teoman TÜRKOĞLU

Turan DEĞİRMENÇİ

Yılmaz KAYAASLAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ VE EDİTÖR

Coşkun KÖKEL

YARDIMCI EDİTÖRLER

Ayhan ÖNCEL

Mustafa DAĞIDIR

ÜLKE TEMSİLCİLERİ

ALMANYA

Hasan Gazi ÖĞÜTCÜ

İNGİLTERE

İsrafil ERBİL

YUNANİSTAN

Ahmet KARAHÜSEYİN

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YÖNETİM MERKEZİ ADRESİ

ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Adres: 1201 Sokak No: 55 Ostim-ANKARA/TÜRKİYE

Tel: +90.312 267 35 51

Belge Geçer: +90.312 267 35 59

Elektronik Posta: info@aadergisi.com

BASKI

Hermes Tanıtım Ofset Ltd. Őti.

Büyük Sanayi 1. Cad. No: 105 İskitler-ANKARA/TÜRKİYE

Tel: +90.312 384 34 32 Belge Geçer: +90.312 341 01 98

Mayıs - 2012 / 2.000 Adet

Gönderilen yazılar yayın yönergesi esaslarına göre değerlendirilir ve iade edilmez.

Yazı, sahibinin sorumluluğundadır. Dergideki yazılar kaynak gösterilerek aktarılabilir.

** Arka kapaktaki nefes Balıkesir-Kabakdere köyünden Kamber Yılmaz Ergin'den alınmış olup Batı Anadolu'da yerleşik Çepni Alevilerinin Köse Süleyman ocaklılarının cem ibadetlerinde Koyun Baba Cemi adı verilen hizmette okunmaktadır.*

BİLİM-DANIŞMA VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ali DUYMAZ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Ali TORUN	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL	Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Muhtar KUTLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Pakize AYTAÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Saim SAVAŞ	Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Şeref BOYRAZ	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Tayfun ATAY	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Esat HARMANCI	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih USLUER	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan TÜZEN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Medine SİVRİ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Naci ÖNAL	Muğla Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ŞEN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf TEPELİ	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT	Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Aykan ERDEMİR	Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Betül AYDOĞDU	Erciyes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Caner IŞIK	Adnan Menderes Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Emin KIRKIL	Celal Bayar Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fahri MADEN	Kastamonu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN	Balıkesir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Hulusi YILMAZ	Nevşehir Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mahmut SARIKAYA	Ahi Evran Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat Cem DEMİR	Tunceli Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR	Gaziantep Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nilgün DALKESEN	Muğla Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya KAPTAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Doğan KAYA	Cumhuriyet Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN..... XI

OSMANLI DÖNEMİNDE DERSİM'DE SOSYAL YAPI VE DERSİM ALEVİLİĞİ 1/38

İbrahim YILMAZÇELİK

HATÂYÎ'NİN YAYIMLANMIŞ DİVANLARINDA BULUNMAYAN ŞİİRLERİ..... 39/84

M. Fatih KÖKSAL

VÎRÂNÎ ABDAL RİSÂLELERİ..... 85/114

Fatih USLUER

İLETİŞİM VE İCRA ORTAMLARI AÇISINDAN EDİB HARÂBİ DİVÂNİ 115/126

Kemal ÜÇÜNCÜ

İSİM+FİİL İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA YEMÎNÎ'NİN FAZÎLET-NÂME'SİNDE 127/160

YÖNELME HÂLİ EKİNİN (+A) İŞLETİMLİK İŞLEVLERİ

Yusuf TEPELİ

DEVELİLİ SEYRÂNÎ'NİN YERİN KATMANLARI HAKKINDA BİR DESTANI..... 161/176

Betül AYDOĞDU

ŞAH İSMAİL DÖNEMİ İKTİDAR MÜCADELELERİNDE İKİ DİNSEL KURUM..... 177/184

Emin KIRKIL

BATUMLU YESARİ BABA VE SİNOP'TA BEKTAŞİLİK..... 185/202

Fahri MADEN

İRAN'DA TÜRKÇENİN GİZLİ HAZİNESİ: TÂZİYE GELENEĞİNE BAĞLI 203 /228

MERSİYE EDEBİYATI

Mahmut SARIKAYA

ALEVİ-BEKTAŞİ HUKUK SİSTEMİ 229/240

Murat Cem DEMİR

ALEVİ KIZILBAŞ KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNUN TARİHSEL 241 /256

ARKA PLANINA BİR BAKIŞ

Nilgün DALKESEN

ALEVİLİKTE HURUFİ TESİRİNİN VE İSTIRABIN TEMSİLİ OLARAK..... 257/266

YETMİŞ İKİ SAYISI

Özer ŞENÖDEYİCİ

KURULUŞ DİYARINDA İNANÇ MERKEZLERİ: SARUHANLAR ÖRNEĞİ : 267/286

Erdal ADAY

**ALEVİLİKTE HURUFÎ TESİRİNİN VE İSTIRABIN
TEMSİLİ OLARAK YETMİŞ İKİ SAYISI
NUMBER 72 AS A REPRESENTATION OF HURUFİ
INFLUENCE ON ALEVI AND THE PAIN**

Özer ŞENÖDEYİCİ¹

ABSTRACT

ÖZET

Hurufilik, harflere ve sayılara yüklediği yeni anlamlar ile İslamî akideleri ve var oluşu izah etmeye çalışan bir inanç sistemidir. Bu akımdan bahseden muteber kaynaklar, onun Alevî-Bektaşî geleneğini etkilediğinde hemfikirdirler. Tarihî metinlerin tanıklığı ile bu etkileşim kanıtlanabilir. Çalışmada, Alevî-Bektaşî çevrelere ait olduğu anlaşılan bir metinden hareketle 72 sayısının bu açıdan tahlili yapılacaktır. Hurufilik tesiri ile Alevîlikte kullanıldığı anlaşılan bu sayının, yeni yorumlarla genişletildiği gösterilecektir. Alevî-Bektaşî düşüncesindeki Hurufî tesirinin tüm yönleriyle ortaya konabilmesi, bu türden çalışmalara olan ihtiyacı göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevîlik, Hurufilik, Nesîmî, Tevil, Harf, Sayı.

Hurufism is a faith system which tries to explain İslamic orders and the subsistence with new meanings of letters and numbers. Respected sources that mentioned this movement are agreed about it's influence to Alevi and Bektashi. This coaction can be proved by testimony of historical texts. In this study, number 72 will be analyzed according to this fact and an Alevian text will be published. In this text it can be seen that this number which is used by Alevi after a Hurufi influence takes new dimensions with new commentaries. This kind of studies must be done to explain Hurufi effect in Alevi-Bektashi tought.

Key Words: Alevi, Hurufism, Nesîmî, Commentary, Letter, Number.

GİRİŞ

Hurufilik, Türk edebiyatı tarihi, Türk kültür, düşünce ve inanç tarihi açısından önem arz eden bir akımdır. Türk edebiyatına birçok şair, müellif ve mütercim kazandıran bu akım; Anadolu Türklüğü tarafından Alevî-Bektaşî düşüncesinin kabulü ve des-

¹ Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

teği ile Rumeli'ye kadar taşınmış ve asırlarca yaşatılmıştır.²

Hurufiliğin Alevî-Bektaşî zümreler üzerindeki etkisinden bahseden kaynaklarda, bu etkileşim şu ayrıntılar üzerinde durularak aktarılır: Hurufiliğin kurucusu Fazlullah-ı Esterâbâdî'nin idamını takip eden yıllarda Timur yönetiminin sergilediği sert tavır ve takibat neticesinde Hurufiler, Anadolu'ya ve oradan da Rumeli'ye geçerler. Fatih Sultan Mehmet zamanında saraya kadar girebilen bu akım, Sadrazam Mahmut Paşa'nın delâleti ve Fahreddin-i Acemî'nin nüfuzu ile saray çevresinden uzaklaştırılır ve Hurufiler yakılarak cezalandırılır (Huart, 1987: 599). Bu gelişmeler neticesinde Hurufiler; Kalenderî³ ve Bektaşî tekkelerinde kendilerine yer edinenek inançlarını yaymaya devam ederler.⁴

2 Bu ifadelerle ilgili olarak, Kaynakça'da verilen eserlerin değerlendirmelerine başvurulabilir. Metindeki resim, Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1143/2 numaralı "Mukaddimetü'l-Hakâyık" yazmasından alınmıştır.

3 Hurufiliğin Kalenderilik üzerindeki etkisini Ahmet Yaşar Ocak (1992: 155) şu şekilde belirtir: "Fazlullah-ı Hurufî'nin en tanınmış ve en ileri gelen halifesi olup bir ara Anadolu'ya gelmiş bulunan ve ulûhiyet iddia ettiği gerekçesiyle 1418 yılında Halep'te diri diri derisi yüzülerek öldürülmüş bulunan Nesîmî'nin, hemen hemen bütün Kalenderî zümrelerinde takdis edildiğini, divanının el kitabı niteliğini taşıdığını ve hatta içindeki bazı parçaların ilahi tarzında Kalenderî ayinlerinde okunduğunu, XVI. ve XVII. yüzyıllardaki Avrupalı seyyah ve gözlemcilerin eserlerinden anlıyoruz."

4 Bu hususla ilgili olarak Hoca İshak Efendi'nin Kâşifü'l-Esrâr ve Dâfî'ü'l-Esrâr'ından hareketle aktarılan bilgiye göre, Fazlullah-ı Hurufî'nin halifesi olan Aliyyü'l-Alâ, Anadolu'ya gelip Hacı Bektaş Tekkesi'nde oturarak Bektaşîlere Hurufiliği telkin etmiştir (Bkz. Gölpinarlı, 1989: 27).

Fazlullah'ın düşüncelerinin Anadolu ve Rumeli'ye nüfuz edişinde, Hurufî akidelerini konu alan eserlerin yanı sıra, başta Nesîmî olmak üzere lirik ve coşkun şiirler kaleme alan şairlerin de önemli rolü olur. "Nitekim hâlâ Nesîmî, Bektaşîlerce kendilerinden sayılmakta, Alevîlerce de yedi büyük ve ilahi şairin biri tanınmaktadır." (Gölpinarlı, 1989: 28). Hurufilik, kendisinden doğrudan ya da dolaylı olarak ilham alan birçok sanatçının eserinde bir mevzu olarak işlenir.⁵ İréne

5 "Hurufilik birçok tarikat sahipleri üzerinde etki yapmıştır. Hiç Hurufî olmayan şairler bile manzumelerinde Hurufilik ile ilgili kelimeler ve terimler bulundurmışlardır. Gerçi bütün tasavvufîler 'esrâr-ı hurûf'a, harflerin ve noktanın erdemine inanırlar. Ama birçok tarikat sahipleri bu derecede kalmamışlar, Hurufiliğin remizlerini ve terimlerini benimseyerek eserlerinde kullanmışlardır" (Levend, 1971: 178-179). Hurufilikten etkilendiği tespit edilen şairlerden bazılarının ismi şu şekildedir: "Refîû, Temennâyî, Usûlî, Kânî, Sarı Abdullâh Çelebi, Penâhî, Muhyiddin Abdal, Akyazılı İbrahim-i Sâni, Yemînî, Gülbaba (Misâlî), Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Rûhî-i Bağdadî, Âşık Viranî, Ruşenî, Diyarbekirli Halilî, Muhibbî (Kanunî), Bâkî; Azerî şairlerden Habîbî, Hakikî, Hataî (Şah İsmail), Hayreti, Muhitî, şair ve tarihçi Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, Mîr-i Âlem Celâl Bik gibi kişilerin Hurufilik etkisi altında kaldıkları belirtilmektedir." (Ünver, 2003: 93).

Mélikoff; Hurufiliğin, Bektaşîliğe nüfuzu sayesinde varlığını sürdürdüğünü, “Bektaşîlik sayesinde Hurufîlik yüzyıllara meydan okuyabildi.” cümlesiyle ifade eder (2006: 186).⁶

Hurufîlik ve Bektaşîliğin buluşması, bu iki duyuş ve düşünüşün birbirine ileri düzeyde uyum sağlaması neticesini doğurur. Öyle ki Hurufîlik, bu münasebetten sonra ayrı bir düşünce olarak anılmaz, Alevî ve Bektaşî fikiriyatının bir parçası olarak varlığını devam ettirir. Hurufîliğin, Alevîlik ve Bektaşîlik ile kurduğu münasebet tespit edilmekle birlikte, bu ilişkinin ayrıntıları, tarihî metinlerin karşılaştırmalı tanıklığına ihtiyaç göstermektedir. Acaba Alevî ve Bektaşî şairler ve müellifler, harf-sayı unsurunu Hurufîlikten aynen alıp kullandılar mı, yoksa ona yeni unsurlar, yeni teviller ilâve ettiler mi? Yahut Alevî-Bektaşî düşünüşte harf ve sayı mistikliği bulunuyordu da, Hurufîlik bu telakkiyi teyit eden ya da tetikleyen bir unsur olarak sonradan mı onlara dâhil olmuştur? Bu soruların kesin bir şekilde cevaplanabilmesi, metin merkezli araştırmalar yapılmasını zorunlu hâle getirmektedir. Kimi çalışmalarda söz konusu akımların birbirilerini etkilediklerine delil teşkil eden metinlere yer

6 Ayrıca Mélikoff, Hurufiliğin, Alevî-Bektaşî düşüncesini bazı uygulamalarda da etkilediğine dair şu misali getirir: “Alevîler ve Bektaşîler tarafından bıyığa verilen ehemmiyet Hurufîlerden gelir. Tanrısallığın, ‘Ali’ adının, insan yüzünde belirebilmesi için, bıyığın varlığından vazgeçilemez. Kaşların yayı ‘ayn’ı, burun çizgisi ‘lâm’ı ve bıyık eğimi ‘yâ’yı çizer ve böylece insan yüzünde, hem sağdan, hem soldan ‘Ali’ adı okunabilir (Mélikoff, 2006: 182).”

verilmiştir.⁷ Sözelimi XIX. yüzyıl Bektaşî ozanlarından Sırrı’nın aşağıdaki dörtlüklerinde de Hurufî tesirinin bir neticesi olarak 32 sayısına atfedilen kutsiyetin yansımaları görülebilir (Eyuboğlu, 1980: 433):

Her ne okursan

Otuz ikidir

Her ne görürsen

Otuz ikidir

...

Belki her işin

Kirpikle kaşın

Lebinle dişin

Otuz ikidir

Ali Ulvî Baba’nın “Bektaşîlik Makâlâtı”nda da aynı izleri yakalayabilmek mümkündür. Müellif, Fars alfabesindeki harf sayısına tekabül eden 32’yi, neticesiz kalan miraç tecrübesinin adedi olarak nitelenmektedir. Başarılı olan 33. deneme ise, bir harf olduğu hadis-i şerifle ifade edilen lâmelif (ل) mukabilidir: “Mi’râc otuz iki defa neticesiz vâki’ oldu. Ref’-i hicâb ve mi’râc-ı hakîkî otuz üçünde oldu. Hurûfât otuz ikidir. Lâmelif de bir harf-i hadîsle müeyyedir; otuz üç olur. Envâr-ı esmâ hurûf-ı mi’râcdır.” (Ali Ulvî Baba, 2006: 49).

7 Bu noktada, içinde sayılarla ya da harflerle ilgili kimi izahların ve yorumların bulunduğu her metni, Hurufîliğe mal etmenin de doğru olmayacağını belirtmek gerekir. Fatih Usluer (2009: 180) de çalışmasında bu hususa dikkat çekmektedir: “Hurufî eserlerinde görülen belirli ortak noktalar vardır. Hiçbir Hurufî eser yoktur ki, 28 ve 32 harfin varlık, ibadetler, dinî unsurlar vb. müşahedesine, Fazlullah’tan bahsedildiğine, özel Hurufî şifre kısaltmalarına şahit olmayalım.”

Bu çalışmada, 72 sayısı çerçevesinde, Alevî-Bektaşî düşüncesindeki Hurufî tesirine bir örnek daha eklenecek ve kurulan özdeşliğin tahlili yapılacaktır. Bu sayede Hurufîliğe ait materyallerin Alevî-Bektaşî geleneğinde, yapılan ilavelerle zenginleştirildikleri, yeni yorumlarla genişletildikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Hurufilikte 72 sayısı, Arap alfabesindeki 28 harfin okunuşu yazıldığında ortaya çıkan harflere karşılık gelir. Şöyle ki elif (ل) harfi, okunduğu gibi yazıldığı zaman üç harf ortaya çıkar (ف ل ا). Diğer harflerin de bu şekilde okunuşlarının yazılmasıyla ortaya 72 harf çıkar. Bunlar şöyle verilebilir⁸: “ی ت ی ح ی ج ی ث اص ن ی ش ن ی س ا ز ا ر ل ا ذ ل ا د ی خ ی ح ی ج ی ث م م ا ل ف ا ک ف ا ق ی ف ن ی غ ن ی ع ی ظ ی ط د ا ض د ی ی و ا و ن و ن م ی” Hurufiler harflerin okunuşlarında ortaya çıkan harfleri, “eczâ” olarak nitelemişlerdir.⁹ 28 harfin yazılışları ile elde edilen bu 72 harf, farklı Hurufî tevillerinde kullanılmıştır. Bu sayının Hurufilikte ne ifade ettiğinin daha iyi görülebilmesi için birkaç teville yer vermek uygun olacaktır. Sözelimi Hurufîlerin, “Fırka-i Nâciye” hakkındaki düşüncelerinde bu sayı, kendisine

8 Hurufî eserlerinin birçoğunda ünsüz harflerin “i” sesiyle okundukları görülebilir. Verilen listede de harfler “i” ünlüsü ile seslendirilmektedir (elif, bî, tî, sî gibi).

9 Feriştioğlu’na ait Saâdetnâme (tarihsiz: 187a-b) adlı eserde bu Hurufîlerin bu telakkisi şu şekilde anılmıştır: “Ve bir vech ile daği otuz iki kelime-i ilâhîdür ki aşl-ı kelâm-ı kâdimdür, hâlet-i telaffuzda eczâlar ile yetmiş iki olur, bu tarîk üzere: ل ا د ی خ ی ح ی ج ی ث ی ت ی ح ی ج ی ث اص ن ی ش ن ی س ا ز ا ر ل ا ذ ل ا د ی خ ی ح ی ج ی ث ی ت ی ح ی ج ی ث م م ا ل ف ا ک ف ا ق ی ف ن ی غ ن ی ع ی ظ ی ط د ا ض د ی ی و ا و ن و ن م ی Çün yigirmi sekiz kelime eczâları yetmiş ikidir.”

şu şekilde yer bulmuştur: “Bir hadis-i şerifte Müslümanların 73 fırkaya ayrılacakları, biri hariç hepsinin ateşte olacağı söylenmiştir. Bu bir fırka ise Fırka-i Nâciye’dir. Fazlullah, ümmetin 73 fırkaya ayrılmasını Hz. Muhammed’in nutkuyla tevil eder. Buna göre Hz. Muhammed’in nutkundaki 28 harfin inbisatında 72 harf vardır ki, lâmelif’le (ل) birlikte 73 yapmaktadır. İşte bu 73 harf, Müslümanların ayrılacağı 73 fırka hizasındadır.” (Usluer, 2009: 140). Fazlullah-ı Hurufî’nin yetiştirdiği en tesirli halifesi Seyyid İmadüddin Nesîmî, yukarıda anılan teville şiirinde şu şekilde yer vermiştir (Ayan, 1990: 63):

Otuz iki menzili var ilimün

Yetmiş iki hem maķâmı yolumuñ

Bu maķâmı kim bilür Hâķķ’ı bilür

Bu kelâmı Fırķa-i Nâci bilür¹⁰

Nesîmî’nin yetmiş iki sayısını andığı bir diğer beytinde ise “kün (نک)” emri ile yetmiş iki sayısının ilişkilendirildiği görülmektedir (Ayan, 1990: 372):

Hüsünüñ varaķı lisâna geldi

Yetmiş iki tercemâna geldi

Zülfündeki kâf u nün ne sözdür

Kim âyet-i kün fekâna geldi¹¹

10 Şehrimin otuz iki durağı var, yolunun yetmiş iki makamı var. Bu makamları bilenler Allah’ı bilirler. Bu sözü “Fırka-i Nâci (kurtulacak olanlar)” anlar.

11 Güzelliğinin yaprağı dile geldi, yetmiş iki sayısı tercüme edildi. Saçındaki kâf (ك) ve nün (ن) nasıl bir sözdür ki “kün fekân (نكفن)” ayetine gelmiştir?

Alevî-Bektaşî klâsiği olarak neşredilen Viranî Baba'ya ait "İlm-i Cavidân"da "Kün (نک)"¹² emri ile yetmiş iki sayısı arasında kurulan münasebet şu biçimde izah edilmektedir (2008, 317): "İmdi ey tâlib-i fakr u fenâ! Lâmelif, kâf ve nûn adedince ki, و ناک ام andan vüücûda gelmiştir. Zîrâ nûn elli, kâf yirmi: yetmiş iki. Dahi asıl adedi, yetmiş iki olur." Ebced hesabına¹³ göre, kâf (ك) ve nûn (ن) harflerinin sayı değeri yetmiş eder. Bu harflerin kendileri de iki adettir, toplam yetmiş iki olur.¹⁴

Yetmiş iki sayısı, Hurufî tevillerinde çoğunlukla Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfin okunuşundan elde edilen harf sayısını (ecza) karşılamak için kullanılmıştır.¹⁵

12 Sözcük "ol" anlamına gelir. İslamî düşünüşe göre, Allah "ol" diyerek varlığı yaratmıştır.

13 Ebced, eski yazıda, her bir harfin bir sayıya karşılık gelmesine dayalı hesap sistemidir.

14 Hurufî şarih ve müelliflerinden Cavidî, "Kün (نک)" ve 72 sayısı arasındaki münasebeti, daha evvel bahsi geçen "Fırka-i Nâciye" hususuna havale eder: "Cavidî ise 73 fırkayı, yaratılışı başlatan kün (نک) emri hizasında görmektedir. Kün (نک) kelimesinin ebcedi 70'dir, 2 harf ve 1 noktayla birlikte 73 yapar, 73 fırka hizasındadır. Cavidî'ye göre bu fırkalardan kurtulacak olan Fırka-i Nâciye, noktanın sırrına ulaşanlardır. Çünkü Hz. Ali'nin dediği gibi, ilim bir noktadır ve onu cahiller çoğaltmıştır." (Usluer, 2009: 142).

15 Usluer'in (2009) eserinde yer alan, yetmiş iki sayısının ilgili bulunduğu Hurufî tevilleri ve bunların sayfa numaraları şöyledir: Fırka-i Nâciye (140, 142), Allah'ın kırk büyük ismi (234), Adem'in çamurunun kırk gün yoğuruluşu (327), Nuh Tufanı'nın kırk gün sürmesi (333), Hayme-i Mi'âd (345), Musa'nın asası (353), Hazreti Muhammed'in eşleri (379-380), Kâf Dağı (390), Yâ Sîn (393). Bu tevillerin tümünde yetmiş iki, yirmi sekiz harfin eczasında yer alan harflerin sayısı olarak anılmışlardır.

Çalışmanın sonuna ilâve edilen metinde ise yetmiş iki sayısının, azaba ve ıstıraba işaret edecek biçimde kullanıldığı dikkati çekmektedir. İlgili metin, Alevî-Bektaşî düşüncesi ile Hurufîliğin etkileşimini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.¹⁶ Bu metinde, 72 sayısının ele alınışında Hurufîlerden farklı bir yol izlenmesi, Alevî-Bektaşî zümrelerin bu akımın akidelerini tekrarlamakla iktifa etmediklerini; sayılara yeni anlamlar ve duygu değerleri de yüklediklerini düşündürmektedir. 72 sayısının bahsi geçen metinde anılma nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. İbrahim Peygamber, İsmail'i kurban edeceği zaman onun boğazına yetmiş defa bıçak vurmuştur. Bu sayıya İbrahim ve İsmail'in kendileri de eklendiğinde yetmiş iki olur.
2. Hazreti Muhammed Mekke'den Medine'ye göç ettiğinde yanında yetmiş kişi vardı. Bu sayıya "Muhammed Ali" de eklendiğinde yetmiş iki elde edilir.
3. Hazreti Muhammed'in dişi Uhut Savaşı'nda şehit olduğunda, yetmiş kişi daha şehit olmuştur. "Mustafa ve Murtaza" sırrıyla bu sayı yetmiş iki olur.
4. Uhut Savaşı'nda Hazreti Hamza öldürüldüğünde, yetmiş iki parçaya ayrılmıştır.

16 Metni temin ve neşretmeme imkân sağlayan değerli dostum Kâmil Ali Gıynaş'a teşekkür ederim.

5. Hazreti Muhammed, Hazreti Hamza ve Kerbelâ şehitleri için yetmiş iki rekât namaz kılmıştır.
6. Hazreti Ali'nin kardeşi Cafer-i Tayyar yetmiş iki yerinden yaralanmak suretiyle şehit edilmiştir.
7. İmam Hüseyin, Kerbelâ'da şehit edildiğinde yetmiş iki yerinden yaralanmıştır.
8. İmam Zeynelabidin, şehit edildiğinde vücudu yetmiş iki parçaya ayrılmıştır.
9. Hazreti Ali'nin rızkı olan otuz iki harf¹⁷, yetmiş ikidir.
10. İmam Ali'den Muhammed Mustafa'ya gelinceye kadar başlarıyla oynayanların sayısı yetmiş ikidir.
11. Kerbelâ şehitlerinin sayısı yetmiş ikidir.

İlgili sayının Alevî-Bektaşî metninde kullanım nedenleri üzerine yoğunlaşıldığında, "şehadet" ve "ıstırap" temaları etrafında şekillenen bazı hadiseler ve durumların izahına odaklanıldığı dikkati çekmektedir. Do-

17 Burada 28 denilmek istenmiş olabilir. Ancak Hurufilerin 28 ve 32 harfi birbirinden ayrı ve farklı düşünmediklerini de ilâve etmekte fayda vardır: "Hurufiler Arap alfabesindeki yirmi sekiz harf ile Fars alfabesindeki otuz iki harf arasında bir ayrım gözetmezler. Bunlar aslında aynı değerdedir. Fars alfabesinde bulunup da Arap alfabesinde bulunmayan dört harf (pâ, çâ, jâ, gâ) karşılığında Tanrı, Araplara 'lâmelif' i vermiştir ki bu harfin okunuşunda bulunan ve tekrar etmeyen dört harf, Fars alfabesinde bulunup da Arap alfabesinde bulunmayan dört harfe karşılık gelir." (Şenödeyici, 2009: 102-103).

kuzuncu maddede kurulan özdeşlik ise, sayının kaynağını Hurufilikte aramak gerektiğini haber vermektedir. Şöyle ki, metinde geçen "Ve kelime-i ilâhî olan nâdd-ı 'Ali "sî ve dü" ya' nî yetmiş iki olur" sözleri, bu sayının Hurufî menşesine gönderme yapmaktadır. Hazreti Ali'nin konuştuğu dil olan Arapçada yirmi sekiz harf bulunur. Hurufiler, Arapçadaki yirmi sekiz harf ile Farsçadaki otuz iki harfi birbirinden ayrı düşünmezler. Daha önce de bahsi geçtiği üzere, Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfin eczasında yetmiş iki harf bulunur. Verilen maddelerden ikinci ve üçüncüsünde, 70 sayısına "Muhammed Ali" ya da "Mustafa ve Murtaza"nın eklenerek 72 sayısına ulaşılması da Hurufiyâne bir usuldür.

Bektaşîlerin yetmiş iki sayısını tercih etmelerinde, Hurufî tesirinin yanı sıra, bu sayının ıstırapta aşırılığı ifade edebilecek niceliğe sahip olması da önemli rol oynamıştır. Boğaza yetmiş iki defa bıçak vurulma, yetmiş iki yerinden yaralanma, yetmiş iki parçaya ayrılma düşüncelerinde; acının niteliğinin yanı sıra niceliğinin de önem kazandığı ve yetmiş iki sayısının aşırılığa delâlet ettiği görülmektedir. Yalnızca bu misal göz önüne getirildiğinde Bektaşîlikte, Hurufilikten alınan malzemelerin aynen aktarılmadığı; onlara ilâve edilen kimi çağrışımlarla tevillerin genişletildiği ya da yeniden yorumlandığı görülmektedir. Yapılacak mukayeseli çalışmalarla, kaynaklarda anılan tesirin daha somut bir düzleme oturtulacağı, etkileşimin tek yönlü olmadığını kanıtlanacağı muhakkaktır.

Metin¹⁸

[1b] ... Hâzret-i İbrâhîm Hâlılullâh ‘aleyhi’s-şalavâtu ve’s-selâma fermân-ı ilâhî oldı ki: “Oğluñ İsmâ‘îl ‘aleyhi’s-selâmi benüm için kırbân eyle.” Cenâb-ı Hâlıl ‘aleyhi’s-şalavâtu ve’s-selâm, ber-mücib-i emr-i ilâhî bir ip ile İsmâ‘îl’i bağlayup ve hulq-ı mübârekine yetmiş nevbet tîğ çaldı. İmdi Hâlıl ile İsmâ‘îl sırrı yetmiş iki olur. [2a] Ve Seyyid-i Sâdât ve Mefhar-i Mevcüdât Hâzret-i Muhammed Muştafâ şallallahu ‘aleyhi ve sellem Mekke-i Mükerreme’den Medîne-i Münevvere’ye hicret buyurduklarında tamâm yetmiş nefer zât-ı ‘aliyyü’l-ıqadr ile teşrîf ve “Muhammed ‘Ali” sırrıyla yetmiş iki olur. Ve Hâzret-i Peyğamber’ün mübârek dendân-ı şerîfleri şehîd olduğı zamânda yetmiş nefer muhibb-i cân şehîd, Muştafâ ve Murtażâ sırrıyla, yetmiş iki olur. Ve Uğud ğazâsında Hâzret-i Hâmza câm-ı şehâdeti nüş itdigi zamânda, Süfyâniyân-ı mel‘ünler Hâzret-i Hâmza’nuñ cism-i lañifini¹⁹ yetmiş iki pâre eylediler. Hâzret-i Serdâr-ı Enbiyâ ve Senedü’l-Aşfiyâ, Şefî‘-i Rûz-ı Cezâ a‘nî bihi Muhammedü’l-Muştafâ şallallahu te‘âlâ ‘aleyhi ve âlihi ve sellem, Hâzret-i Hâmza için yetmiş iki rek‘at namâz kıldığı, Kerbelâ şehîdleri için kılmışdır. Ve İmâm ‘Ali Hâzretleri birâder-i ekremi Ca‘fer-i Tayyâr Hâzreti şehâdet câmın nüş itdigi vaqt Hâzret-i Ca‘fer’ün vücûd-ı mübârekine yetmiş iki yerden zağm-nâk eylediler. Ve Kurretü’l-‘Ayn-ı Nebî ve Nûr-ı Çeşm-i Hâzret-i ‘Ali, Şâh-ı Şehîd-i Kerbelâ Hâzret-i İmâm Hüseyn ‘aleyhi’s-şalavâtu ve’s-selâm

câm-ı şehâdeti nüş itdigi zamân nîze-i tîr-i havâricden cism-i mübârekleri yetmiş iki yerden zağm-nâk eylediler. Ve Hâzret-i İmâm Zeyne’l-‘âbidîn ‘aleyhi’s-selâm hâzretlerini Süfyâniyândan ‘Abdü’l-melik-i mel‘ün şehîd eyledikde mübârek vücûd-ı şerîfını yetmiş iki pâre eylediler. Ve kelime-i ilâhî [2b] olan nâdd-ı ‘Ali “sî ve dü” ya‘nî yetmiş iki olur.

İmdi ey mü‘min-i pāk ve ey cümle hicâblar yaqasın çāk çāk iden ‘aşıklar ve ey kendini meydân-ı ulûhiyyetün ‘aşkına kendi özün tapşurmuş ve ن احب س ل ا ع ل ص او niyyetinde bulunmuş olan cânlar! Bu yetmiş iki didüğümüz Hâzret-i İmâm ‘Ali’ye eş-şalavâtu ve’s-selâmdan Serdâr-ı Enbiyâ Muhammed Muştafâ şallallahu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem Hâzreti’ne gelince serlerde oynayan yetmiş ikidir. Ve Kerbelâ’da şehîd olan yetmiş iki ‘aded şehîd-i zî-şândur. Aña “sergüşâde-i Kerbelâ” dirler, zîrâ م م ط ع ا م ن اح ب س ل ا ع ل ص او dirler, zîrâ م م ط ع ا م ن اح ب س ل ا ع ل ص او u şifâtuñ “tevellâ ve teberrâ” farqın müşâhede ve zât-ı merdâniyesin maqâm-ı imtîhâna çeküp ulûhiyyet sırrı zâhir olduğı ol maqâmdur. Aña “Taf Tâf” ismi kân olmuşdur. Sırr-ı sefîne-i Nüh ‘aleyhi’s-şalavâtu ve’s-selâmdur. Zîrâ sefîne-i Nüh ‘aleyhi’s-selâma her kim girdi ise, tûfândan hâlâşı buldı. Be-ğükmi-i hadîs-i şerîf-i: “ن م ” قرغ امن ع فلخت ن م و ة اج نب ا ه ف ب كر Şadağa Resûlullâh. Ve Kerbelâ’da İmâm Hüseyn sırrı ile ehl-i beyt her kim şehîd oldı ise, esfelden hâlâşî olup dağı hayy olup [3a] selâmetini buldı. Zîrâ yüz yigirmi dört biñ enbiyâ, Şâh Murtażâ’da cem‘ olup ve ‘Aliyyü’l-Murtażâ Kerbelâ’da yetmiş iki cândan baş gösterdi. Zîrâ bu yüz yigirmi dört biñ peyğamberân-ı zî-şân Kerbelâ’da huzûr-ı İmâm Hüseyn Hâzretleri’nde mevcûd

18 Metnin, 72 sayısına taalluk eden kısmı alıntılanmıştır. Eserin tamamı, tarafımızca neşre hazırlanmaktadır.

19 lañifini: lañifinde [metin]

olup nevbet ile birer birer cām-ı şehâdeti nûş itmişler. Şûret-i ‘anâsır hükmiyle, cümlesi yetmiş iki cândur. Evvel ü âhîr, zâhir ü bâtın aşıllardur. Şimdi, bu demde erenler kaçârına katılıp boy-nına resen taçup İsmâ‘îl menzilin bulup ikrâra çekilüp ve ikrârında şâbit-çadem olan penc âl-i ‘abâ sırrıyla yürüyüp efendisi on iki imâm ve on dört ma‘şûm-ı pâkler olup reh-ber ile mürşidi haç bilüp bu maçâmda şâbit-çadem olan cânlar, yüz yigirmi dört biñ peygamberân-ı ‘ızâmdur ki kân-ı Muhammed olup maçâm-ı Maħmûd sırrıyla İmâm ‘Ali’ye vâşıl olup yetmiş iki vücûd ile Kerbelâ’da cân u baş viren cânlar gelürler ve giderler. Gitmeklük ve gelmeklük ‘anâsır hükmidür. Farç olsun diyü taħrîr olundu. Zîrâ Haç mevcûddur. Nereden gelür ve nereye gider, bu ma‘nâyı farç iden cânlara ve ‘âşıklara ‘aşç olsun. “Zîrâ işte budur.” dersen, ‘aql-ı kül ma‘niler içündür. Ey merd-i kâmil! Gel beri, böyle gezme serserî. Dervîşe dervîşân, kânûn-ı Şîr-i Yezdân. Beyt: Vücûd bir gemi / ‘Aç[ı]l dümeni / Fik[i]r küregi / Zik[i]r yelkeni / Kullan [3b] gemiñi / Göreyüm seni.

KAYNAKÇA

- Abdülmeçid İbnü Ferište. (tarihsiz). Sa‘âdet-nâme (yazma). Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Bölümü nu.: 1509.
- Ali Ulvî Baba. (2006). *Bektaşilik Makâlâtı*. Haz.: İsmail Kasap, Yusuf Turan Günaydın. İstanbul.
- AYAN, Hüseyin. (1990). *Nesîmî Divanı*. Ankara.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki. (1980). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik (Alevilik)*. İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki. (1987). *Hurufilik Metinleri Kataloğu*. Ankara.

- HUART, Cl. (1987). “Hurufilik” *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5/1 s. 598-600. İstanbul.
- LEVEND, Ağâh Sırrı. (1971). “İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları” *TDAY Belleten* s. 159-174. Ankara.
- MELİKOFF, Irène. (2006). “Astar-Âbâdlı Fazlullah ve Hurufilğin Azerbaycan’da, Anadolu’da, Rumeli’de Gelişmesi” *Uyur İdik Uyardılar*, s. 169-182. İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1992). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sûfîlik: Kalenderiler (XIV.-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara.
- ŞENÖDEYİCİ, Özer. (2009). “Hurufiliği Ön Yargıdan Kurtarmak Bağlamında Ferišteoğlu’nun Hidâyet-nâme’sinin Tetkiki ve Neşri” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3 (Güz), s. 87-146. İstanbul.
- USLUER, Fatih. (2009). *Hurufilik: İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*. İstanbul.
- ÜNVER, Mustafa. (2003). *Hurufilik ve Kuran: Nesîmî Örneği*. Ankara.
- Vîrânî Baba. (2008). *İlm-i Câvidân*. Haz.: Osman Eğri. Ankara.

Metnin orijinalinden bir kesit [2a]:

دوسه سادات و مفضل موجودات حضرت محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم
 مکہ مکرمہ دہ مدینہ منورہ ہجرت پورہ قدرتہ تمام تجسہ نفرات
 علی القدر ایہ تریف { و محمد علی } سیدہ تجسہ ایکی اولور و حضرت
 پیغمبرک مبارک دندہ شریفی شہید اولدینا زمانہ تجسہ نفر محب جان
 شہید مصطفی و مرتضا سیدہ تجسہ ایکی اولور و اهد فراندہ حضرت
 حمزہ جام سردان نوسہ ایکی زمانہ ضیا نیامد ملعونہ حضرت حمزہ بن
 حسام لطیفہ تجسہ ایکی بارہ ایلیر حضرت سردار انبیا و سید اصحاب شیخ
 و زجر ائغنی بہ عمر الوطف صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ و سلم حضرت حمزہ ایچوب
 تجسہ ایکی کعبہ غازی قیدینا کہ بلام شہید سراجوبہ قیامت و امام علی حضرت
 برادر اگر حضرت مبارک حضرت شہید حضرت نوسہ ایکی و قرہ حضرت جعفرک
 و جود مبارک تجسہ ایکی برده خندان ایلیر و قرہ العین نبی و نور چشم
 حضرت علی شاه شہید کہ بلام حضرت امام حسین علیہ الصلوٰۃ والسلام جام سردان
 نوسہ ایکی زمانہ نوزہ پیر خوار جود جسم مبارک حضرت تجسہ ایکی برده خندان
 ایلیر و حضرت امام زین العابدین علیہ السلام حضرت نبی ضیا نیامد حضرت
 مبارک شہید ایکی مبارک و جود سیدہ تجسہ ایکی بارہ ایلیر

